

Correctievoorschrift HAVO

2023

tijdvak 2

filosofie

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Aanleveren scores
- 6 Bronvermeldingen

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 3.21, 3.24 en 3.25 van het Uitvoeringsbesluit WVO 2020.

Voorts heeft het College voor Toetsen en Examens op grond van artikel 2 lid 2d van de Wet College voor toetsen en examens de Regeling beoordelingsnormen en bijbehorende scores centraal examen vastgesteld.

Voor de beoordeling zijn de volgende aspecten van de artikelen 3.21 t/m 3.25 van het Uitvoeringsbesluit WVO 2020 van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinerator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinerator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
- 2 De directeur doet de van de examinerator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de directeur van de school van de gecommiteerde toekomen. Deze stelt het ter hand aan de gecommiteerde.

- 3 De gecommiteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
De gecommiteerde voegt bij het gecorrigeerde werk een verklaring betreffende de verrichte correctie. Deze verklaring wordt mede ondertekend door het bevoegd gezag van de gecommiteerde.
- 4 De examinerator en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het behaalde aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Indien de examinerator en de gecommiteerde daarbij niet tot overeenstemming komen, wordt het geschil voorgelegd aan het bevoegd gezag van de gecommiteerde. Dit bevoegd gezag kan hierover in overleg treden met het bevoegd gezag van de examinerator. Indien het geschil niet kan worden beslecht, wordt hiervan melding gemaakt aan de inspectie. De inspectie kan een derde onafhankelijke corrector aanwijzen. De beoordeling van deze derde corrector komt in de plaats van de eerdere beoordelingen.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de regeling van het College voor Toetsen en Examens van toepassing:

- 1 De examinerator vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examinerator en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met correctievoorschrift. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
  - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
  - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
  - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
  - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
  - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
  - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;

- 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;
- 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen;
- 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Als het antwoord op een andere manier is gegeven, maar onomstotelijk vaststaat dat het juist is, dan moet dit antwoord ook goed gerekend worden. Voor het juiste antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal scorepunten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
- 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan het College voor Toetsen en Examens. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
- 8 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
- 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.

NB1 *T.a.v. de status van het correctievoorschrift:*

Het College voor Toetsen en Examens heeft de correctievoorschriften bij regeling vastgesteld. Het correctievoorschrift is een zogeheten algemeen verbindend voorschrift en valt onder wet- en regelgeving die van overheidswege wordt verstrekt. De corrector mag dus niet afwijken van het correctievoorschrift.

NB2 *T.a.v. het verkeer tussen examinerator en gecommiteerde (eerste en tweede corrector):*
Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht. Evenmin is er een standaardformulier voorgeschreven voor de vermelding van de scores van de kandidaten. Het vermelden van het schoolexamencijfer is toegestaan, maar niet verplicht. Binnen de ruimte die de regelgeving biedt, kunnen scholen afzonderlijk of in gezamenlijk overleg keuzes maken.

NB3 *T.a.v. aanvullingen op het correctievoorschrift:*
Er zijn twee redenen voor een aanvulling op het correctievoorschrift: verduidelijking en een fout.

Verduidelijking

Het correctievoorschrift is vóór de afname opgesteld. Na de afname blijkt pas welke antwoorden kandidaten geven. Vragen en reacties die via het Examenloket bij de Toets- en Examenlijn binnenkomen, kunnen duidelijk maken dat het correctievoorschrift niet voldoende recht doet aan door kandidaten gegeven antwoorden. Een aanvulling op het correctievoorschrift kan dan alsnog duidelijkheid bieden.

Een fout

Als het College voor Toetsen en Examens vaststelt dat een centraal examen een fout bevat, kan het besluiten tot een aanvulling op het correctievoorschrift.

Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt door middel van een mailing vanuit Examenblad.nl bekendgemaakt. Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt zo spoedig mogelijk verstuurd aan de examensecretarissen.

Soms komt een onvolkomenheid pas geruime tijd na de afname aan het licht. In die gevallen vermeldt de aanvulling:

- Als het werk al naar de tweede corrector is gezonden, past de tweede corrector deze aanvulling op het correctievoorschrift toe.
en/of
- Als de aanvulling niet is verwerkt in de naar Cito gezonden Wolf-scores, voert Cito dezelfde wijziging door die de correctoren op de verzamelstaat doorvoeren.

Dit laatste gebeurt alleen als de aanvulling luidt dat voor een vraag alle scorepunten moeten worden toegekend.

Als een onvolkomenheid op een dusdanig laat tijdstip geconstateerd wordt dat een aanvulling op het correctievoorschrift ook voor de tweede corrector te laat komt, houdt het College voor Toetsen en Examens bij de vaststelling van de N-term rekening met de onvolkomenheid.

3 Vakspecifieke regels

Voor dit examen zijn geen vakspecifieke regels vastgesteld.

4 Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Opgave 1 De staat *Gilead* van Margaret Atwood

1 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg dat de vorming van de staat *Gilead* past bij Plato's opvatting dat staatsvormen uit elkaar voortkomen, omdat een democratie niet kan standhouden door het vrijheidsstreven van de democratische mens.

voorbeeld van een goed antwoord:

Volgens Plato overheerst in een democratie het verlangen naar vrijheid en zal elke democratie daar vroeg of laat aan ten ondergaan. Als in de moderne democratie van de Verenigde Staten inderdaad eigenbelang en een verlangen naar vrijheid en luxe overheerst, zou volgens Plato een tirannieke zoon voortkomen uit de democratische vader, zoals gebeurt in *Gilead*.

2 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg van het verband tussen Plato's mensbeeld en zijn maatschappijvisie: verschillende delen van de ziel komen volgens Plato overeen met verschillende natuurlijke rollen en als iedereen zich schikt naar die rol, vormt de samenleving een harmonieus geheel.

voorbeeld van een goed antwoord:

Volgens Plato zijn er drie verschillende delen van de ziel: de rede, het gemoed en de begeerte. Bij sommige mensen heeft een bepaald zielsdeel van nature de overhand en als ieder mens zijn natuurlijke rol in de samenleving vervult, dan is de samenleving rechtvaardig volgens Plato. Redelijke mensen zullen dan leidinggeven, moedige mensen bewaken en mensen met vooral begeerten gaan werken.

3 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van kritiek op het verband tussen mensbeeld en maatschappijvisie in het voorbeeld van de staat *Gilead*, met het begrippenpaar 'natuur en cultuur' als het verschil tussen 'van nature aanwezig' en 'door mensen gemaakt' 1
- een weergave van kritiek op het verband tussen mensbeeld en maatschappijvisie in het voorbeeld van de staat *Gilead*, met het begrip 'gender' als de sociale constructie van het onderscheid tussen 'mannelijk' en 'vrouwelijk' 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- In *Gilead* worden natuurlijke rollen ingedeeld naar of je man of vrouw bent. Maar hoe je biologisch gebouwd bent, is niet uitsluitend ‘mannelijk’ of ‘vrouwelijk’ en zegt helemaal niks over je genderidentiteit. Gender is de culturele, maatschappelijke betekenis van ‘mannelijk’ en ‘vrouwelijk’ en in *Gilead* wordt er net gedaan alsof de ongelijke genderindeling natuurlijk is. Je kunt je afvragen of er wel ‘natuurlijke rollen’ bestaan. Vrouwen kunnen kinderen baren, maar dat dit ook hun enige taak is om een samenleving in stand te houden, omdat ze het nou eenmaal kunnen, is een voorbeeld van de naturalistische drogredenering. Bovendien, wie bepaalt wat ieders natuurlijke rol is en hoe voorkom je dat daar een vorm van cultureel bepaalde (gender)ongelijkheid in sluipt?

4 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat een uitleg voor twee van de volgende van Dahls voordelen van een democratie dat deze aansluiten bij Tante Lydia's doel om met democratie burgers te beschermen tegen machthebbers:

- Democratie helpt een regering van wrede, kwaadaardige autocraten voorkómen.
- Democratie garandeert burgers fundamentele rechten.
- Democratie verzekert burgers een grote mate van persoonlijke vrijheid.
- Democratie helpt mensen hun eigen fundamentele belangen te beschermen.
- Alleen een democratische regering kan personen maximaal in staat stellen om de vrijheid tot zelfbeschikking uit te voeren.
- Alleen een democratische regering kan personen maximaal in staat stellen morele verantwoordelijkheid te nemen.
- Democratie bevordert menselijke ontwikkeling volwaardiger.
- Alleen een democratie kan een hoge mate van politieke gelijkheid bevorderen.
- Moderne representatieve regeringen voeren geen oorlog met elkaar.
- Landen met democratische regeringen zijn over het algemeen welvarender dan landen met niet-democratische regeringen.

Opmerking

Per voordeel waarin uitgelegd wordt dat dit aansluit bij het doel om met democratie burgers te beschermen tegen machthebbers, 1 scorepunt toekennen.

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Dahl helpt democratie om een regering van kwaadaardige en wrede autocraten te voorkomen. Dit sluit aan bij Tante Lydia's doel. Zij wil de machthebbers van *Gilead*, die met de doodstraf onschuldige mensen vermoorden, ten val brengen en de democratie herstellen zodat dit soort wrede leiders geen kans meer hebben en burgers beter beschermd worden 1
- Bovendien garandeert democratie mensen volgens Dahl een aantal fundamentele rechten. Een eerlijk proces lijkt me daaronder te vallen. Tante Lydia's doel om de democratie te herstellen sluit daarbij aan om zo burgers te beschermen tegen machthebbers die onder hun eigen schuld uit proberen te komen door onschuldige mensen te vermoorden 1

5 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een argument voor de stelling dat als de staat zich bemoeit met onderwijs er in een democratie net zo goed sprake is van indoctrinatie als in een dictatuur zoals *Gilead*, met de spanning tussen de belangen van de staat en de belangen van leerlingen 1
- een argument tegen de stelling dat als de staat zich bemoeit met onderwijs er in een democratie net zo goed sprake is van indoctrinatie als in een dictatuur zoals *Gilead*, met de spanning tussen de belangen van de staat en de belangen van leerlingen 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Zodra de staat zich gaat bemoeien met onderwijs, krijg je indoctrinatie, of je meisjes nou leert bloemschikken in een dictatoriaal regime zoals dat van *Gilead* of dat je ze in een democratische samenleving stimuleert naar een universiteit of hogeschool te gaan. De staat zal namelijk altijd handelen vanuit eigen belangen en daarmee bestaat het risico dat de individuele belangen van leerlingen worden vergeten. In het dictatoriale *Gilead* draagt bloemschikken volgens de staat bij aan het stabiel houden van de samenleving, in een democratie moeten vrouwen studeren omdat er een tekort aan hoogopgeleide vrouwen is om de samenleving op basis van gelijkheid draaiende te houden. In beide gevallen is er het risico dat meisjes niet zelf kiezen wat ze willen. In beide gevallen is er dus sprake van indoctrinatie door de staat, alleen de inhoud van de indoctrinatie is anders 1
- Er is wel degelijk een verschil tussen een staat die zich met onderwijs bemoeit in een dictatoriaal regime zoals dat van *Gilead* enerzijds en in een democratische staat anderzijds. In een democratie mag je verwachten dat de belangen van leerlingen net zo hard meetellen als de belangen van de staat. In Nederland bijvoorbeeld mag je studeren wat je wilt en hoef je je niet te beperken tot zaken waarvan de dictatoriale staat voor jou heeft bepaald dat je ze wel of niet mag leren, zoals in *Gilead*. In een dictatoriale staat is indoctrinatie dus veel sneller aanwezig 1

6 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van Friedmans opvatting over externe effecten van onderwijs: onderwijs biedt aan vele burgers voordelen 1
- een argumentatie of Friedmans opvatting over overheidsbemoeyenis vanwege externe effecten, indoctrinatie in het onderwijs kan tegengaan 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Friedman heeft onderwijs externe effecten. Dit zijn voordelen voor vele burgers zonder dat duidelijk is wie zij in ruil voor deze voordelen zouden moeten betalen. Het zijn voordelen voor de samenleving als geheel dus 1
- Friedman vindt onderwijs een taak van de overheid vanwege de externe effecten die onderwijs heeft. Het is goed voor iedereen dat alle kinderen een bepaalde vorm van geletterdheid en een gedeelde set waarden krijgen aangeleerd. Maar verder dan dat mag de overheidsbemoeyenis volgens Friedman niet gaan, omdat er volgens hem dan indoctrinatie kan optreden. De staat mag zich van Friedman dus niet met de inhoud en organisatie van het onderwijs bemoeien en moet ook geen onderwijs bekostigen dat specifiek tot iets opleidt dan deze externe effecten van geletterdheid en gedeelde waarden. Ik denk dat dit indoctrinatie in het onderwijs voor een groot gedeelte kan tegengaan, omdat leerlingen door hun geletterdheid en geleerde set gedeelde waarden zich kritisch tot elkaar, het leven, het onderwijs en de staat leren verhouden. Op deze manier hou je de mogelijkheid van indoctrinatie volgens mij heel klein en geef je leerlingen en scholen veel ruimte en vrijheid om zelf invulling te geven aan het onderwijs dat ze verder willen volgen 1

of

- Friedman vindt onderwijs een taak van de overheid vanwege de externe effecten die onderwijs heeft. Het is goed voor iedereen dat alle kinderen een bepaalde vorm van geletterdheid en een gedeelde set waarden krijgen aangeleerd. Maar verder dan dat mag de overheidsbemoeyenis volgens Friedman niet gaan, omdat er volgens hem dan indoctrinatie kan optreden. Ik denk niet dat de beperking van overheidsbemoeyenis tot externe effecten indoctrinatie van de staat in het onderwijs tegengaat. Ik denk dat het beschrijven van een bepaalde vorm van geletterdheid en de voorgeschreven set gedeelde waarden al indoctrinatie van de staat zijn. Externe effecten zoals Friedman die omschrijft, zijn door de staat bedacht om de gewenste staat goed te laten functioneren. Dat is indoctrinatie en sluit mensen die andere waarden willen onderzoeken buiten 1

7 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg van ethische autonomie, met de mening van de lerares: mensen hebben de vrijheid om zelf te denken en zichzelf te ontplooien, zoals de lerares van mening is dat de mensen in Gilead geholpen moeten worden om vrij te zijn 1
- een uitleg van politieke autonomie, met de mening van Daisy: mensen hebben het recht om te leven zoals hun goeddunkt, ook als deze manier van leven ingaat tegen ethische autonomie, zoals Daisy van mening is dat mensen moeten kunnen kiezen om in een onvrij land te leven 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Ethische autonomie houdt in dat mensen de vrijheid hebben om zelf te denken en zichzelf te ontplooien. Je hebt dus geen ethische autonomie als je kiest om niet zelf te denken en bijvoorbeeld kiest voor overgave aan een onvrij leven zoals in *Gilead*. In het meningsverschil tussen Daisy en de lerares, is de lerares een voorstander van ethische autonomie. Zij vindt dat de mensen in *Gilead* geholpen moeten worden om vrij te zijn en zelf na te denken 1
- Politieke autonomie houdt in dat mensen het recht hebben om te leven zoals hun goeddunkt, ook als deze manier van leven ingaat tegen ethische autonomie. In het meningsverschil tussen Daisy en de lerares pleit Daisy voor politieke autonomie omdat ze vindt dat mensen het recht hebben om ervoor te kiezen om in een onvrij land te leven 1

8 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg dat Sandel de reden van de lerares voor het lage cijfer niet goed zou vinden omdat neutraliteit volgens Sandel onmogelijk is: discussies over rechtvaardigheid kunnen niet worden losgekoppeld van discussies over het goede leven.

voorbeeld van een goed antwoord:

Volgens Sandel is neutraliteit onmogelijk. Discussies over rechtvaardigheid kunnen niet altijd worden losgekoppeld van discussies over het goede leven. De lerares geeft een laag cijfer, omdat er geen politieke opvattingen in een werkstuk mogen. Maar de reden van de lerares voor het lage cijfer komt eigenlijk voort uit haar opvatting dat mensen in *Gilead* geholpen moeten worden om bevrijd te worden. Dit is een opvatting over het goede leven en dus niet neutraal.

9 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg dat Sandel het vermijden van discussie door de lerares niet goed zou vinden omdat neutraliteit volgens Sandel onwenselijk is: dit ondergraaft de bereidheid om je in te zetten voor de samenleving/solidariteit.

voorbeeld van een goed antwoord:

Volgens Sandel is neutraliteit ook onwenselijk. Discussies over rechtvaardigheid moeten helemaal niet worden losgekoppeld van discussies over het goede leven. Het is veel belangrijker dat Daisy en de lerares op school het gesprek met elkaar aangaan over hun tegengestelde opvattingen over het goede leven in *Gilead*. Zo ontdekken ze wat voor wie waardevol is en creëren ze de mogelijkheid voor solidariteit en wederzijds begrip. Dat moet niet onderdrukt worden met het vermijden van discussie.

10 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat democratie volgens Nozick een vorm van tirannie is, met de verhouding tussen meester en slaaf: net als in een tirannie zijn burgers in een democratie slaven tegenover de veelkoppige meester van de regering, omdat burgers geen zeggenschap hebben over hun eigen leven 1
- een uitleg van een verschil tussen Atwood en Nozicks anarchisme: Nozicks opvatting is een principiële opvatting over de onderdrukking van elke vorm van staatsgezag, terwijl die van Atwood over de menselijke neiging tot onderdrukking gaat / terwijl volgens Atwood de onderdrukking kan worden tegengegaan met strijd voor vrijheidsrechten 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Nozick schendt elke staat de autonomie van burgers, omdat burgers de wetten van de staat moeten volgen en niet hun eigen wetten. Een democratie is volgens hem een tirannie, omdat burgers slaven zijn van een meerderheid die de macht heeft over hun leven. De meester in een democratie is in die zin een meester met vele koppen 1
- Een verschil tussen Nozick en Atwood is dat Nozick zegt dat elke democratie altijd zal onderdrukken. Dit zit volgens hem verweven in het principe van elke vorm van staatsgezag, ook dat van een democratie. Atwood waarschuwt wel voor onderdrukking, maar dat is bij haar meer een onvermijdelijkheid van mens-zijn dan een onvermijdelijkheid van het idee van een staat / Atwood waarschuwt wel voor onderdrukking, maar lijkt ook te geloven dat die bestreden kan worden door op te blijven komen voor vrijheidsrechten 1

Opgave 2 Burgerlijke ongehoorzaamheid

11 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat een uitleg dat directe democratie er volgens Rousseau voor kan zorgen dat burgers vrij en autonoom zijn, met de begrippen:

- 'natuurtoestand' en 'sociaal contract': herwinning van oorspronkelijke/natuurlijke vrijheid en autonomie door zichzelf de wet te stellen 1
- 'vrijheid' en 'gelijkheid': gelijke verplichting leidt tot grotere vrijheid 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Rousseau is directe democratie de juiste manier om vrij en autonoom te zijn in een samenleving en om zeggenschap te hebben over je eigen leven. In de natuurtoestand leefden mensen volgens Rousseau zelfstandig, vrij en vredig. Door bezit en het vormen van een samenleving zijn vrijheid en autonomie verloren gegaan. Maar deze kunnen worden herwonnen door het sluiten van een sociaal contract met alle medeburgers. Daardoor zijn de burgers als individu soeverein, maar ook gebonden aan elkaar en stellen zij zichzelf de wet. Burgers die zelf direct deelnemen aan het wetgevende proces, herwinnen de vrijheid en autonomie die zij verloren waren 1
- In een directe democratie worden gelijkheid en vrijheid met elkaar verzoend. Via het sociale contract, dat burgers zichzelf hebben opgelegd, herwinnen en vergroten burgers hun vrijheid. De wederkerige verplichtingen van het sociaal contract gelden voor iedereen in gelijke mate en iedereen heeft er in gelijke mate voordeel van, want als burgers hun plicht vervullen, helpen ze zowel anderen als zichzelf. Via de algemene wil krijgen burgers de steun van hun medeburgers en vergroten ze hun vrijheid. Dit is volgens Rousseau de juiste manier om vrij en autonoom te zijn in een directe democratie en om zeggenschap te hebben over je eigen leven 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

12 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een argument met het begrip 'uniformiteit' dat burgers in de Amerikaanse samenleving van de jaren '50 volgens Rousseaus opvatting niet vrij en autonoom waren, omdat er te grote ongelijkheid tussen bevolkingsgroepen was om de algemene wil te kunnen bepalen.

voorbeeld van een goed antwoord:

Door de rassenscheiding hadden zwarte mensen in de jaren '50 minder rechten en moesten ze volgens de wet hun zitplaats in de bus afstaan aan witte mensen. De bevolking was niet uniform, maar verdeeld in verschillende groepen met ongelijke omstandigheden en verschillende opvattingen over wat het goede leven inhoudt. Bij beslissingen zoals die over de gelijkheid en vrijheid van de burgers moet de visie op het algemeen belang van iedere burger worden gehoord. Anders kan de algemene wil niet worden bepaald en zijn de burgers volgens Rousseaus opvatting niet vrij en autonoom.

13 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg dat burgerlijke ongehoorzaamheid een van de nadelen van stemmen volgens het deliberatieve model tegengaat: versterking van bestaande machtsstructuren waardoor permanente minderheden niet worden gekozen / de macht van de meerderheid verliest legitimiteit / voorkeuren die niet makkelijk in een marktmodel zijn te vertalen, worden benadeeld.

voorbeeld van een goed antwoord:

Volgens het deliberatieve model van democratie heeft stemmen als nadeel dat het bestaande machtsstructuren versterkt, waardoor permanente minderheden niet worden gehoord. In het Amerika van de jaren '50 mochten zwarte mensen niet stemmen en werden zij als permanente minderheid niet gehoord en niet hetzelfde behandeld als witte mensen. Burgerlijke ongehoorzaamheid gaat dit nadeel van stemmen tegen omdat door burgerlijke ongehoorzaamheid bestaande machtsstructuren kunnen worden doorbroken, waardoor permanente minderheden wel worden gehoord en ongrondwettelijke uitsluiting uit de politiek aan de kaak wordt gesteld.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

14 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg voor een van de voordelen van het deliberatieve model bij het organiseren van instemming, dat dit ook bereikt kan worden met burgerlijke ongehoorzaamheid: ontdekking van nieuwe mogelijkheden / uitdrukking van respect voor minderheden / kennisneming van andere redelijke denkwijzen / betere beslissingen door respect voor ieders mening.

voorbeeld van een goed antwoord:

Volgens het deliberatieve model hebben overleg en deliberatie als voordeel dat er respect ontstaat voor medeburgers en minderheden en er betere beslissingen kunnen worden genomen. Burgerlijke ongehoorzaamheid is erop gericht om wetten te veranderen die niet in overeenstemming zijn met de grondwet en die daarmee burgers benadelen. Dit leidt via geweldloze actie tot respect voor medeburgers en minderheden en tot betere politieke beslissingen.

15 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat een uitleg dat Arendts opvatting over burgerlijke ongehoorzaamheid verdedigd kan worden met:

- Mills reden 'het gevaar van dogmatisme' dat volledige vrijheid van meningsuiting in het algemeen belang van de democratie is, omdat die voorkomt dat aan bevooroordeelde overtuigingen wordt vastgehouden 1
- Mills reden 'de waarde van discussie' dat volledige vrijheid van meningsuiting in het algemeen belang van de democratie is, omdat die de enige garantie is voor goede wetten / omdat die een positief effect heeft op het gedrag/karakter van mensen 1
- Mills verbod op geweld: vrijheid van meningsuiting en burgerlijke ongehoorzaamheid mogen niet leiden tot geweld 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volledige vrijheid van meningsuiting is volgens Mill de enige garantie voor goede wetten. Die vrijheid van meningsuiting zorgt voor discussie, bevordert het gedrag en karakter van mensen en voorkomt dat ze aan bevooroordeelde overtuigingen vasthouden of onrechtvaardige wetten dogmatisch navolgen. Dit is in het algemeen belang van de democratie. Arendts opvatting van burgerlijke ongehoorzaamheid is op overeenkomstige wijze in het algemeen belang van de democratie, en is ook gericht tegen bevooroordeelde overtuigingen en onrechtvaardige wetten en draagt bij aan het algemene welzijn. De redenen van Mill kunnen daarom worden gebruikt om Arendts opvatting te verdedigen dat burgerlijke ongehoorzaamheid niet strafbaar moet zijn 2
- Burgerlijke ongehoorzaamheid moet volgens Arendt altijd geweldloos verzet zijn. Geweld is ook volgens Mill niet in het algemeen belang van de democratie. Opvattingen of handelingen die over zullen gaan in geweld moeten daarom verboden worden. Mills verbod op geweld kan daarom worden gebruikt om Arendts opvatting te verdedigen dat burgerlijke ongehoorzaamheid niet strafbaar moet zijn 1

16 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg dat Parekh met beperking van de vrijheid van meningsuiting – omdat andere maatschappelijke waarden ook belangrijk zijn – hetzelfde wil bereiken als Arendt met haar opvatting over burgerlijke ongehoorzaamheid.

voorbeeld van een goed antwoord:

Vrijheid van meningsuiting moet volgens Parekh worden afgewogen tegen andere waarden zoals sociale harmonie, bescherming van zwakkeren, oprechtheid en de waardigheid van individuen en groepen. Dit moet zeker in het geval van een samenleving met sterke etnische spanningen of een geschiedenis van onderdrukking en stigmatisering. Arendt streeft met haar opvatting van burgerlijke ongehoorzaamheid dezelfde maatschappelijke rechtvaardigheid na. De burgerlijke ongehoorzaamheid van Parks zou niet moeten worden bestraft, juist vanwege de bescherming van de waardigheid van zwakkeren omwille van sociale harmonie.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

17 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat volgens Nietzsche mensen in een democratie door slavenmoraal verzwakken tot dwergdieren van gelijke rechten: de kuddemoraal van het gelijkheidsstreven ontnemt mensen hun levenskracht waardoor ze niet tot bloei kunnen komen 1
- een uitleg dat mensen in een democratie volgens Mills ontplooiingsliberalisme tot bloei kunnen komen: betrokkenheid bij de samenleving leidt tot vrije/creatieve/zelfstandig denkende mensen / sociaal gevoel / geluk/welzijn van individuen en de samenleving 1
- een argumentatie met deze standpunten van Nietzsche en Mill over Arendts opvatting over burgerlijke ongehoorzaamheid 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Nietzsche is democratie evenals de christelijke moraal een slavenmoraal waarin het gelijkheidsstreven de kwaliteit en uitzonderlijkheid van mensen bedreigt. Democratie verlaagt alle mensen tot niet-nadenkende kuddedieren en tot middelmatigheid. Democratie neemt mensen hun strijd en macht af, waardoor hun levenskracht verdwijnt. De kuddemoraal van gelijkheid bedreigt de mogelijkheid van mensen om tot bloei te komen 1
- Volgens Mills ontplooiingsliberalisme moeten mensen zich ontwikkelen tot autonome, vrije, creatieve, zelfstandig denkende mensen. En democratie draagt daar volgens Mill aan bij. De betrokkenheid van mensen bij de samenleving in een democratie vergroot de creativiteit en leidt tot individualiteit, sociaal gevoel, geluk en welzijn van individuen en van de samenleving als geheel. Democratie laat mensen tot bloei komen 1
- Ik ben het eens met Mills ontplooiingsliberalisme, dat autonome, vrije, creatieve, zelfstandig levende en denkende mensen voorstaat. De burgerlijk ongehoorzame is iemand met karakter, verlangens en hartstochten die uit hemzelf komen, uitdrukking zijn van zijn eigen natuur en gevormd zijn door zijn eigen beschaving. Mill streeft naar een moraal die is gebaseerd op zelfvertrouwen en op het omarmen van verschil en (geweldloze) strijd. Dat is helemaal geen uiting van kuddemoraal, zoals Nietzsche denkt. Ik ben het dan ook niet met Nietzsche eens dat mensen in een democratie alleen maar kuddedieren zijn. Daarom ben ik een voorstander van Arendts burgerlijke ongehoorzaamheid 1

of

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

- Ik ben tegen Arendts opvatting van burgerlijke ongehoorzaamheid. De burgerlijk ongehoorzame wil de wet aanpassen omdat die niet overeenkomt met de grondwet. Voor de grondwet is iedereen gelijk. Maar volgens Nietzsche zorgt gelijkheid voor democratische kuddedieren. Ik ben het dan ook niet eens met Mill dat mensen zich in een democratie het best kunnen ontplooien. De democratie leidt door het streven naar gelijkheid tot het omgekeerde van ontplooiing. Daarom heeft burgerlijke ongehoorzaamheid ook geen zin 1

18 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat volgens Biesta onderwijs in burgerschap niet alleen een verantwoordelijkheid van scholen is: onderwijs kan pas verantwoordelijk zijn voor politiek bestaan als dit in de samenleving als geheel mogelijk is 1
- een uitleg dat Biesta's opvatting van politiek bestaan aansluit bij de taak die het onderwijs volgens Arendt heeft: vanuit politiek bestaan in de samenleving kan het onderwijs jonge mensen voorbereiden op verantwoordelijkheid nemen voor de wereld 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Biesta houdt politiek bestaan in een democratie in dat iedereen op eigen subjectieve manier onder zelf gestelde wetten met andere mensen in dezelfde wereld leeft. Maar de verantwoordelijkheid daarvoor kan niet alleen bij het onderwijs liggen. Onderwijs in democratie moet ook onderwijs door democratie zijn, door deelname aan democratische structuren, op school, thuis of op het werk. Daarvoor moet eerst politiek bestaan in de samenleving als geheel mogelijk zijn en daarom is de samenleving als geheel verantwoordelijk voor de mogelijkheid van politiek bestaan, en daarmee voor de mogelijkheid van burgerschapsonderwijs op school 1
- Volgens Biesta is de samenleving als geheel verantwoordelijk voor politiek bestaan in een democratie. Dit sluit aan bij de taak die het onderwijs volgens Arendt heeft om jonge mensen voor te bereiden op hun latere verantwoordelijkheid om de wereld te verbeteren. Deze taak kan het onderwijs alleen verrichten als politiek bestaan in de samenleving mogelijk is. Als politiek bestaan in de samenleving niet goed mogelijk is, dan ondermijnt het immers het burgerschapsonderwijs 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

19 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een argumentatie of in de actie van Extinction Rebellion die Celikates noemt, het gevaar van de tirannie van de meerderheid te herkennen is.

voorbeeld van een goed antwoord:

- Het gevaar van tirannie van de meerderheid is volgens Tocqueville dat de wetgevende macht en de publieke opinie in een democratie zijn bepaald door de meerderheid. Als je in de minderheid bent, kun je niet op tegen de wil van de meerderheid. Dit gevaar kun je in de actie van Extinction Rebellion herkennen. Volgens de hoogleraar zien mensen immers geen andere oplossing meer dan ergens te gaan zitten totdat ze met meer zijn dan de mensen die hen weg kunnen dragen. Dat is ook een manier om je wil op te leggen door in de meerderheid te zijn.

of

- Het gevaar van tirannie van de meerderheid is volgens Tocqueville dat de wetgevende macht en de publieke opinie in een democratie zijn bepaald door de meerderheid. Als je in de minderheid bent, kun je niet op tegen de wil van de meerderheid. Dit gevaar kun je niet in de actie van Extinction Rebellion herkennen. Mensen gaan dan misschien ergens zitten totdat ze met meer zijn dan de mensen die hen weg kunnen dragen. Maar dat is nog geen meerderheid die is uitgedrukt in wetgevende macht en publieke opinie. Je zou eerder kunnen zeggen dat Extinction Rebellion juist strijdt tegen de tirannie van de meerderheid die goede klimaatwetgeving blokkeert.

20 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een argumentatie of de actie van Extinction Rebellion het gevaar van individualisme tegengaat.

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Tocqueville leidt democratie tot individualisme. Mensen worden door het gelijkheidsideaal teruggeworpen op zichzelf en voelen zich niet meer verbonden met anderen. In een democratie voelen mensen geen verantwoordelijkheid meer voor andere mensen of voor de publieke zaak. De acties van Extinction Rebellion gaan hier volgens mij juist tegenin. Extinction Rebellion brengt mensen juist bij elkaar om samen, en met zoveel mogelijk mensen, verantwoordelijkheid te nemen voor de publieke zaak, namelijk burgers te beschermen tegen de gevolgen van klimaatverandering.

of

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

- Volgens Tocqueville leidt democratie tot individualisme. Mensen worden door het gelijkheidsideaal teruggeworpen op zichzelf en voelen zich niet meer verbonden met anderen. In een democratie voelen mensen geen verantwoordelijkheid meer voor andere mensen of voor de publieke zaak. Daarom is het volgens Tocqueville belangrijk dat burgers zelfbestuur blijven ontwikkelen en actief betrokken zijn bij lokale politiek en juryrechtspraak. Dat is volgens Tocqueville de manier om het gevaar van individualisme tegen te gaan. Juryrechtspraak bestaat niet in Nederland, maar Extinction Rebellion zou wel een politieke partij kunnen worden of een rechtszaak kunnen aanspannen. De verstorende acties van Extinction Rebellion zetten mensen eerder tegen elkaar op dan dat ze leiden tot billijk zijn naar elkaar. En dan schiet je het doel van verantwoordelijkheid nemen voor elkaar en de samenleving voorbij.

21 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat een argumentatie of je, om betrouwbaar te zijn, mee zou moeten doen aan de acties van Extinction Rebellion, met:

- de plicht (plichtethiek) 1
- de deugd (deugdethiek) 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Arendt heeft iedere burger de morele plicht om betrouwbaar te zijn en zich aan de grondwet te houden. En politici moeten zich aan hun eigen wetten houden en ervoor zorgen dat deze wetten ook worden uitgevoerd. Daarom moeten burgers zich verzetten tegen onrechtvaardige wetgeving of tegen politiek beleid dat niet strookt met klimaatdoelen die de rechter heeft voorgeschreven. Volgens de plichtethiek moet je van je eigen gedragsregel een algemene wet kunnen maken. Je kunt niet beloven je aan de grondwet te houden én onbetrouwbaar zijn. Ik vind daarom dat je mee moet doen aan de burgerlijk ongehoorzame acties van Extinction Rebellion tegen de wetten en het beleid die onze samenleving en planeet schaden 1
- Burgerlijke ongehoorzaamheid is volgens Arendt gericht op het naleven van de grondwet. Betrouwbaarheid als deugd is handelen vanuit het juiste midden. Volgens mij is op vredige manier meedoen aan de acties van Extinction Rebellion het juiste midden (vredigheid) tussen passiviteit aan de ene kant en gewelddadigheid aan de andere kant. Als je betrouwbaar bent, dan doe je dus mee aan de acties van Extinction Rebellion 1

of

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

- Volgens Arendt heeft iedere burger de morele plicht betrouwbaar te zijn en zich aan de grondwet te houden. En politici moeten zich aan hun eigen wetten houden en ervoor zorgen dat deze wetten ook worden uitgevoerd. Daarom moeten burgers zich verzetten tegen onrechtvaardige wetgeving. Volgens de plichtethiek moet je van je eigen gedragsregel een algemene wet kunnen maken. Je kunt niet beloven je aan de grondwet te houden én onbetrouwbaar zijn. Maar dat betekent nog niet dat je aan burgerlijk ongehoorzame acties van Extinction Rebellion mee moet doen. Je moet als burger betrouwbaar zijn door je te houden aan democratisch tot stand gekomen wetten. Er zijn ook andere manieren om het klimaatprobleem aan te pakken, zoals sommige andere klimaatbewegingen doen

1
- Burgerlijke ongehoorzaamheid is volgens Arendt gericht op het naleven van de grondwet. Betrouwbaarheid als deugd is handelen vanuit het juiste midden. Maar de verstorende acties van Extinction Rebellion gaan volgens mij te ver en zijn niet het juiste midden maar een extreem. Je kunt betrouwbaar zijn en je aan de grondwet houden door bijvoorbeeld een rechtszaak aan te spannen tegen het klimaatbeleid van de overheid. Daarvoor hoef je niet aan de acties van Extinction Rebellion mee te doen

1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Opgave 3 Douze points

22 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat het model van de lekenstaat volgens Cliteur tegenovergesteld is aan het multiculturele model: in de lekenstaat is geen plaats voor religie in het publieke domein, terwijl in het multiculturele model verschillende religies op voet van gelijkheid aanwezig zijn in het publieke domein 1
- een uitleg dat de plaats voor religie in de lekenstaat vergelijkbaar is met de plaats voor politiek op het Eurovisiesongfestival: in beide gevallen is er geen plaats voor dergelijke uitingen in de publieke ruimte, omdat deze neutraal moet zijn 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Het model van de lekenstaat betekent volgens Cliteur dat er geen staatssteun voor godsdienst mag zijn en religie niet zichtbaar aanwezig mag zijn op plekken waar vertegenwoordigers van de staat optreden. Binnen het multiculturele model zijn verschillende religies of culturen juist op voet van gelijkheid aanwezig in het publieke domein 1
- De plaats die religie inneemt in de lekenstaat is te vergelijken met de plaats die politiek inneemt op het Eurovisiesongfestival, omdat in beide gevallen de publieke ruimte neutraal moet zijn en er daarom geen plaats is voor dit soort statements. Net zoals agenten in de lekenstaat geen zichtbare religieuze symbolen zoals een hoofddoek of kruisje mogen dragen, zijn op het Eurovisiesongfestival politieke symbolen zoals vlaggen van niet-deelnemende landen of groepen verboden. Ook de taal moet neutraal zijn. Net zoals in de lekenstaat politieke leiders zich niet over religie moeten uitspreken, mogen deelnemers van het Eurovisiesongfestival zich niet uitspreken over politieke kwesties 1

23 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat democratie volgens Kelsen een relativistische wereldbeschouwing veronderstelt: inzicht in absolute waarheid is onmogelijk 1
- een argumentatie of het diskwalificeren van liedjes met een politieke boodschap democratisch is, met een van Kelsens kenmerken van een democratie: de meerderheid heeft het voor het zeggen / elke opvatting moet een kans krijgen 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Kelsen is inzicht in absolute waarheid voor de mens onmogelijk. Hij vindt dat trouw blijven aan democratische waarden daarom betekent dat je elke opvatting een kans moet geven om steun van de bevolking te behalen. Door een bepaalde opvatting uit te sluiten kan er volgens Kelsen geen sprake van een volkswil zijn. Een democratie houdt dan op een democratie te zijn 1
- Volgens mij is het diskwalificeren van liedjes met een politieke boodschap democratisch, omdat het voldoet aan het kenmerk van de meerderheidsregel. De uitsluiting vindt namelijk plaats op basis van het wedstrijdreglement. Alle deelnemers stemmen hiermee in; er is dus sprake van de regel van de meerderheid. Je zou daarom kunnen stellen dat de volkswil waar Kelsen zich op baseert in het wedstrijdreglement is vastgelegd en niet zozeer in de liedjes zelf 1

of

- Volgens mij is het diskwalificeren van liedjes met een politieke boodschap niet democratisch, omdat het niet voldoet aan het kenmerk van meningsrelativisme. Elke opvatting moet een kans krijgen binnen een democratie: alle overtuigingen zijn gelijk en moeten getolereerd worden. Diskwalificeren is altijd een manier waarop je een bepaalde opvatting uitsluit en niet tolereert, daarom kan dit volgens mij nooit democratisch zijn 1

24 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een definitie van vrijheid op basis van de slogan van het Eurovisiesongfestival 1
- een vooronderstelling bij deze definitie 1
- een implicatie van deze definitie 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Op basis van de slogan van het Eurovisiesongfestival kan je vrijheid definiëren als de vrijheid om te mogen zijn wie je bent, in alle kleuren van de regenboog 1
- Een vooronderstelling bij deze definitie is dat mensen individuele keuzevrijheid hebben, dat ieder mens ook zichzelf wil zijn 1
- Een implicatie van deze definitie is dat er geen ruimte is voor standpunten die deze vrijheid willen beperken 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

25 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat het huidige stemproces van het Eurovisiesongfestival past bij Mills opvatting dat iedereen stemrecht moet hebben: stemrecht voor eenieder motiveert / zorgt voor betrokkenheid 1
- een uitleg dat het huidige stemproces van het Eurovisiesongfestival past bij Mills opvatting dat er ongelijk stemrecht moet zijn: kennis en onwetendheid moeten geen gelijk recht hebben 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Het huidige stemproces van het Eurovisiesongfestival past bij Mills reden voor stemrecht voor iedereen. Volgens Mill is het namelijk goed als iedereen betrokken is bij beslissingen waar ze belang bij hebben. Universeel stemrecht motiveert en verheft volgens hem burgers. Als alleen vakjury's het voor het zeggen hadden bij het Eurovisiesongfestival, dan zou het misschien veel minder kijkers trekken. Doordat iedereen mee mag stemmen zijn mensen juist betrokken 1
- Tegelijkertijd is het volgens Mill terecht dat de stem van de vakjury naar verhouding zwaarder meetelt dan die van een televisiekijker. Mill stelt namelijk dat sommige mensen intelligenter of verstandiger zijn dan anderen, omdat zij meer scholing hebben gehad. Hij is tegen gelijk stemrecht, omdat je daarmee onwetendheid een gelijk recht geeft aan kennis. Een vakjury heeft meer technische kennis van muziek en zij zou daarom een objectiever oordeel kunnen vellen over de kwaliteit van een liedje. Daarom zou de stem van een muzikexpert zwaarder moeten meetellen 1

26 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg met tekst 2 dat groepsdruk volgens Schumpeter een reden is voor irrationeel gedrag: mensen worden beïnvloed door een (culturele) groep.

voorbeeld van een goed antwoord:

Volgens Schumpeter is menselijk gedrag vaak irrationeel. Een van de redenen is de invloed van de groep. Door groepsdruk gaan mensen zich minder verantwoordelijk en intelligent gedragen. Deze druk kan ook uitgaan van de culturele groep waar iemand deel van uitmaakt. Als televisiekijker denk je misschien helemaal onafhankelijk je stem uit te brengen, maar eigenlijk word je beïnvloed door de cultuur waarin je bent opgegroeid.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

27 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een argumentatie of vriendjespolitiek in een democratie onvermijdelijk is, met Schumpeters opvatting van democratie als markt: democratie draait om competitie / het handelen in stemmen.

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens mij is vriendjespolitiek onvermijdelijk. Schumpeter benadrukt met zijn model van democratie als markt, dat democratie uiteindelijk gaat om het winnen van stemmen en daarmee om competitie. Hoe je precies 'handelt' in stemmen maakt niet zoveel uit, zolang aan bepaalde voorwaarden als tolerantie wordt voldaan. Als je denkt dat vriendjespolitiek te vermijden is, snap je volgens mij niet waar democratie om draait en ontken je de irrationele kanten van menselijk gedrag.

of

- Volgens mij kan vriendjespolitiek wel vermeden worden en moeten we ons hier in een democratie ook actief voor inzetten. Ik ben het daarom ook niet eens met Schumpeters opvatting van democratie als markt, waarbij alles maar om competitie draait en mensen worden weggezet als irrationele wezens zonder verantwoordelijkheidsgevoel. Volgens mij is dat veel te negatief gedacht. Juist in een democratie moeten we verder kijken dan ons directe eigenbelang. Vriendjespolitiek heeft daarom geen plaats in een democratie.

5 Aanleveren scores

Verwerk de scores van alle kandidaten per examinator in de applicatie Wolf. Accordeer deze gegevens voor Cito uiterlijk op 30 juni.

6 Bronvermeldingen

---

tekst 1	https://extinctionrebellion.nl/eisen/ , geraadpleegd op 6 sep 2022
tekst 2	Hoe (vriendjes)politiek is het Songfestival?, NOS op 3, 22 mei 2021
afbeelding	Rosa Parks, Workers.org